

- забезпечення представництва інтересів усіх соціальних груп;
- легальність організованої опозиції;
- поділ влад, тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Плани і методичні рекомендації до авторського спецсеминару “Політичні режими сучасності та перехід до демократії” з курсу політології.* – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2004.
2. *Давимука С., Колодій А., Кужельок Ю., Харченко В. Політичні режими сучасності та перехід до демократії.* – Львів, 1999.
3. *Політологія: Підручник / За наук. ред. А. Колодій.* – К.: Вид-во Ельга, Ніка-Центр, 2003.
4. *Політологія / За ред. А. Колодій.* – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2005.

Василь Гулай

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ ПИТАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ В КУРСІ “ПОЛІТОЛОГІЇ”

© Гулай В., 2006

Пояснено поняття етнополітичного конфлікту та його структури. Особливо розглядаються особливості перебігу та наслідки деяких етнополітичних конфліктів минулого та сьогодення. Автор особливо наголошує на необхідності виховання у студентів толерантності, несприйняття будь-яких форм та способів етнічного насилля.

The article unfolds the concept of the ethno-political conflict and its structure. The peculiarities of trend and consequences of some ethno-political conflict of past and today are developed separately. The author particularly directs at the necessity of bringing-up with the students tolerance, failure to perceive any form and mode of ethnic violence.

Постановка та актуальність проблеми. Історичний досвід свідчить, що політизація етнічних спільнот спричиняє зростання міжетнічного протистояння, яке може перейти у відкритий етнополітичний конфлікт, аж до насильницьких дій, застосування силових методів вирішення конфліктної ситуації. Руйнівний потенціал і характер етнополітичного конфлікту неодноразово ставав загрозою не лише політичній стабільності. Саме тому обрана тема дослідження має важливе не лише науково-теоретичне, але й практичне значення для вироблення ефективної національної політики, формування гармонійного типу міжнаціональних відносин.

Аналіз попередніх досліджень. Незважаючи на підвищений інтерес до сутності, проявів та наслідків етнополітичних конфліктів, ця проблематика потребує подальшої розробки. У цій роботі варто спиратися на праці І. Кураса, В. Євтуха, І. Кресіної, О. Майбороди, Ю. Римаренка, Ю. Лиходіда, Ю.Мацієвського, О. Маруховської та ін. [4, 6, 7].

Метою статті є спроба наукового аналізу проблеми етнополітичного конфлікту в курсі “Політології”.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою об’єктивною причиною виникнення національних рухів, формування їхніх цілей, надання їм тієї чи іншої інтенсивності та тривалості є різноманітні міжнаціональні (етнополітичні) конфлікти, які не можна врегулювати за рахунок внутрішніх ресурсів сторін [8, с. 178].

Етнічний конфлікт можна визначити як боротьбу поміж двома або більше етнічними спільнотами, в якій поряд із взаємно важливими політичними, економічними, соціальними, культурними чи територіальними питаннями йдеться про загрозу етнічній ідентичності чи / або фізичному існуванню сторін [6, с. 312–313].

Разом з тим існує думка, що поняття “етнічний конфлікт” є доволі умовним і переважно використовується для позначення ситуацій, коли етнічне походження стає найефективнішим засобом мобілізації груп населення, політичних інститутів та рухів при тому, що держава виявляється не здатною задовольнити висунуті вимоги [5, с. 31].

Етнополітичний конфлікт хоча є частиною соціального конфлікту, проте володіє свої специфічними особливостями:

1) переважна більшість етнічних конфліктів мають політичну складову, тобто тою чи іншою мірою є етнополітичними конфліктами. Проте необхідно розрізняти горизонтальні етнічні конфлікти – між етнічними групами та вертикальні – конфлікти між етнічною групою та державою, хоча ці відмінності є доволі умовними, оскільки в горизонтальні конфлікти рано чи пізно втручається держава – або як посередник-миротворець, або як суб'єкт конфлікту;

2) важливо враховувати, що в одних випадках етнічність може бути лише прикриттям політичної боротьби, в інших йдеться про “зворотний камуфляж”, коли за політичними гаслами і декларованими цілями приховується гострий етнічний конфлікт;

3) етнополітичні конфлікти здебільшого мають статусну природу: предметом таких конфліктів найчастіше є статус етнічної групи, тому однією із важливих причин розгортання конфлікту виступає зміна взаємодії, при якій політичний статус однієї із них сприймається її членами як несприйнятливий;

4) етнічні конфлікти є не стільки конфліктами інтересів, скільки конфліктами ідентичностей, оскільки участь в конфлікті переважно на основі групових мотивів обов'язково передбачає ототожнення з групою, яка бере участь в конфлікті, її етнічну ідентифікацію;

5) політичний конфлікт під час його розгортання може набути етнічної основи. Так, конфлікти політичних еліт різного рівня (наприклад, державні та регіональні) можуть виникати як ресурсні, однак у разі їх ігнорування чи невдалих спроб їх вирішення можуть перетворюватися в конфлікти ідентичностей. До того ж чим довше триватиме конфлікт, тим більша кількість людей в нього втягуватиметься, пов'язуючи з його вирішенням збереження / підвищення своєї гідності, престижу та статусу;

6) внаслідок надмірної емоційної складової етнічної ідентичності етнополітичні конфлікти відзначаються високим ступенем ірраціональності, що виражається у величезному потенціалі агресивності та ворожості, що далеко виходить за межі раціонального усвідомлення інтересів сторін конфлікту і вибору стратегії взаємодії;

7) специфічною характеристикою динаміки етнополітичного конфлікту, пов'язаною з його ірраціональністю, є значний ступінь ескалації конфлікту;

8) деструктивний потенціал етнополітичного конфлікту повністю домінує над його конструктивною складовою;

9) практично у всіх випадках етнополітичні конфлікти є багатофакторними і мають декілька об'єктів конфлікту та проблемних зон (наприклад, територіальний спір і проблеми політичного чи соціального статусу етнічних груп);

10) етнополітичні конфлікти важко піддаються вирішенню, оскільки є надзвичайно складне завдання – знайти шляхи задоволення як нематеріальних інтересів, так і вимог підвищення статусу, повернення “споконвічних” територій, розширення економічних можливостей, більшого доступу до політичної влади тощо [1, с. 182–183].

У своєму теоретико-методологічному обґрунтуванні концепція етноконфліктології спирається на досить усталені засади, що мають значення світоглядно-методологічних парадигм.

Однією з таких парадигм є примордіалістський підхід. Його особливість полягає в уявленні щодо етнічного конфлікту як такого, що його джерелом виступає людська природа індивіду та певної сталої групи – етносу. Отнологізуючи етнополітичний конфлікт, примордіалісти розглядають його як боротьбу за ресурси та існування, що, по суті, нагадує боротьбу видів у природному середовищі. Такі підходи неодноразово ставали теоретичним обґрунтуванням як етнічного націоналізму та расизму, так і тероризму та імперіалізму [4, с. 325].

Вади примордіалізму досить успішно долаються культурно-плюралістичним та статусно-груповим підходами. Останні наголошують на чинниках соціального та соціально-психологічного, а не природного порядку. При цьому акцентують на особливостях прояву етнічних конфліктів у постіндустріальну добу, специфіка яких полягає у впливах таких чинників, як домінування урбаністичного середовища над традиційним (аграрним), інтенсивність комунікацій, тенденції до уніфікації стилю і способу життя тощо. Зазначені підходи, даючи власну інтерпретацію щодо походження етнічних конфліктів, вбачаючи їх насамперед у соціальних чинниках взаємодії етнічних спільнот, пропонують ефективні засоби пом'якшення та запобігання розвитку руйнівних тенденцій, що виникають на етнічному ґрунті [4, с. 325].

Окремо розгляду потребують інструменталістський та конструктивістський підходи до розуміння природи етнічності та етнічного конфлікту. Так, інструменталісти розглядають конфлікт як активізацію етнічних

характеристик лідерів політичних еліт для реалізації власних інтересів. Конструктивісти причини конфлікту вбачають у тому, що може бути визначено як "патологічні соціальні системи", які індивіди не можуть контролювати. Отже, конфлікт, який виникає, є продуктом соціальної системи, а не окремих індивідів, а етнічність, що є наслідком соціальної взаємодії, внаслідок її порушення виходить з-під контролю [6, с. 309].

Вивчення етнічних конфліктів з погляду конструктивістського підходу дає змогу розглядати їх як певний тип групових конфліктів, які, проте, також є результатом соціальної взаємодії. До таких конфліктів можна зарахувати релігійні, регіональні, класові, але класові та інші матеріально спричинені конфлікти ймовірніше визначаються індивідуальними характеристиками. Хоча жоден з цих підходів не є повністю задовільним для пояснення суті етнічності, кожен з них визначає, що етнічність має як яскраве емоційне забарвлення, так і значний мобілізаційний потенціал. У конфліктних ситуаціях таке поєднання надто небезпечне [6, с. 309].

Проте жодна із вказаних вище концепцій не дає системної уяви про таке багатогранне явище, як етнополітичний конфлікт. У цьому зв'язку варто окремо розглянути методологію системного та структурно-функціонального підходу до етнополітичного конфлікту.

Дослідження етноконфлікту на таких засадах дає змогу виокремити такі тенденції та закономірності зародження та розвитку етнополітичного конфлікту:

- наявність у підсвідомості представників етнічної групи диспозицій, які виявляються у конфліктних ситуаціях і нерідко надають їм суто ірраціонального спрямування;
- під час етноконфлікту нерідко відбувається підміна цивільного права традиційним правом;
- етноконфлікти мають властивість тривати навіть за умов втрати первісної причини їх появи;
- залежність глибини та інтенсивності етнічних конфліктів від рівня соціально-економічного розвитку суспільства;
- зумовленість етнічних почуттів рівнем освіти;
- вплив культурної та ментальної близькості (спорідненості) етносів на вірогідність виникнення конфлікту;
- соціальна рівність в етнічних відносинах – найкоротший шлях до зменшення гостроти етнічних конфліктів;
- існування легітимних інститутів волевиявлення зменшує вірогідність виникнення етнічних конфліктів;
- участь третьої – незацікавленої сторони у вирішенні конфлікту зменшує його гостроту [4, с. 325].

На переконання німецького політолога Д. Зенгхааса, на ґрунті тривалих конфліктів можна вивести чіткий урок: хто не готовий до запобігання дій у ситуації етноконфлікту, той змушений буде після його ескалації діяти за умов значного ризику для себе [2, с. 179–188].

Методологія дослідження феномену етнічного радикалізму (етнічної деструктивності) як сукупності різних його проявів побудована на суперечності між етнічними і політичними принципами структурування суспільства. Розгляд цього феномену з позицій системного підходу вимагає, а саме:

- 1) визначення природи етнополітичного екстремізму;
- 2) всебічного аналізу усіх складових етнічного радикалізму (етнічний сепаратизм, етнічний уніонізм, власне міжетнічні конфлікти) як з різних боків єдиного процесу, враховуючи те, що між ними простежується нерозрива єдність [4, с. 328].

Ефективність стримування агресивних насильницьких проявів в умовах етнічних конфліктів багато в чому залежить від того, наскільки вдається раціоналізувати поведінку супротивних угруповань на основі передбачення і їх представниками різних негативних наслідків своїх насильницьких дій насамперед для етнічної спільноти, її становища в системі міжнаціональних відносин [3, с. 9].

Дослідження етнополітичних процесів, загалом, та етнополітичних конфліктів, зокрема, що базуються на принципах системного підходу та функціонального аналізу, має визначити пріоритети державної політики в етнонаціональній сфері, а саме:

- 1) керованість етнополітичних відносин використанням адміністративних та конституційно-правових важелів впливу;
- 2) визначення ролі виконавчої та законодавчої гілок влади, а також органів місцевого самоврядування у здійсненні державної етнополітики [4, с. 328].

Критерії характеру системних відносин дає змогу виділити чотири умови або ситуації перебігу конфліктів, що, своєю чергою, уможливує їх типологізацію:

1. Конфлікт відбувається поміж етнічними спільнотами, що входять до однієї політичної системи, межі якої, зазвичай, збігаються з кордонами держави.

2. Конфлікт, що виник внаслідок розпаду певної політичної системи на території, де початково знаходились етнічні групи.

3. Конфлікт відбувається поміж однією суверенною державою і щонайменше однією етнічною спільнотою.

4. Конфлікт між незалежними політичними одиницями (державами), що становлять самостійні політичні системи [Мацієвський, с. 312–313].

Перший тип конфлікту можна визначити як внутрісистемний етнічний конфлікт. Він є характерним для поліетнічних держав, що становлять переважну більшість у сучасному світі. Аналізуючи такий тип конфліктів, важливо врахувати кілька чинників. По-перше, політичне становище та доступ до владних повноважень етнічних груп. По-друге, чи збігаються класової / соціальної та етнічної нерівності та, по-третє, яку роль відіграє держава у конфлікті. Внутрісистемні етнічні конфлікти зручно вивчати з позицій так званої макросоціологічної теорії конфлікту, що акцентує увагу на економічних, соціальних та політичних відмінностях груп у середині суспільства. Було помічено, що коли соціальна нерівність збігається з етнічною, то потенціал виникнення етнічного конфлікту значно посилюється.

Наступний тип конфлікту можна визначити як такий, що виник внаслідок розпаду системи (падіння держави). У такому конфлікті етнічні групи прагнуть посилити свою безпеку, намагаючись встановити політичний контроль над територією держави. Цей тип конфлікту особливо небезпечний, оскільки з падінням держави традиційні механізми стримування насильства зазвичай не діють. Прикладами таких конфліктів можуть бути польсько-український конфлікт під час Другої світової війни, балканський конфлікт внаслідок розпаду Югославії, знищення тутсі невеликою частиною гуту в Руанді в 1994 р. Розпад політичної системи або падіння держави можна визначити як занепад попередньо чинних правил в одній або кількох ключових ділянках – військовій структурі, фінансовій, політичному представництві. Однією з найважливіших рис держави є право на монопольне використання сили на своїй території. Втрата контролю над територією є ознакою падіння держави. Якщо це трапляється, то кожна з етнічних груп, що знаходяться на території колишньої держави, використовує право на застосування сили, враховуючи свої інтереси і можливості.

Втрата контролю над територією є достатньою, але не завжди необхідною умовою виникнення етнічного конфлікту. Падіння держави може бути зумовлене внутрішніми або зовнішніми чинниками. Серед внутрішніх особливе значення має діяльність політичних еліт, гостра політична криза та жорстке протистояння всередині владної верхівки (як у випадку СРСР чи Югославії).

До зовнішніх чинників потрібно зарахувати порушення політичної стабільності в регіоні чи в світі. Часто це зумовлено військовими діями, які прямо, у разі поширення конфлікту, чи опосередковано, внаслідок міжнародних санкцій, впливають на стабільність політичного режиму в окремій країні.

Вибух польсько-українського конфлікту під час Другої світової війни потрібно пояснювати саме втратою легітимного контролю на застосування сили, що було наслідком німецько-радянської війни. Показово, що конфлікт виник не у 1939 р., коли польська влада була замінена німецьким та радянським окупаційними режимами, а лише у 1943 р. в розпал німецько-радянської війни, коли Німеччина почала втрачати контроль на окупованих територіях Західної України.

Третій тип конфлікту пов'язаний з перехідним характером системних відносин, тобто виходом конфлікту за межі державних кордонів. Такий тип конфлікту можна визначити як інтернаціоналізований, він особливо небезпечний для регіональної стабільності. З метою локалізації такі конфлікти часто супроводжуються гуманітарними інтервенціями міжнародних сил безпеки чи міжнародних організацій. Інколи подібні інтервенції здійснюються сусідніми державами з метою захисту своїх етнічних родичів або як привід до приєднання території та населення сусідньої держави до своєї власної. Такий різновид інтернаціоналізованого конфлікту можна визначити як ірредентизм.

Ірредентизм є протилежністю до сепаратизму, проте як і сепаратизм він супроводжується значним рівнем насильства, часто перетворюється у повномасштабні війни (захоплення Судетської області в Чехословаччині нацистською Німеччиною у 1938 р., спроби Вірменії приєднати Нагірний Карабах у 1992 р., багаторазові спроби Туреччини і Греції приєднати Кіпр, захоплення Ізраїлем частини території Єгипту, Сирії та Йорданії внаслідок шестиденної війни 1967 р.). Динаміка етнічного конфлікту подібна до динаміки більшості групових конфліктів.

Загалом для аналізу розвитку етнічного конфлікту можна використовувати загальну модель розгортання групового конфлікту, розроблену соціологами. У цій моделі конфлікт розглядається як процес, що передбачає, як правило, шість стадій [6, с. 316].

Останній тип конфлікту можна визначити як міжсистемний. Ініціатором такого конфлікту зазвичай є домінуючі етнічні групи в межах суверенних держав. Конфлікти такого типу набувають форми повномасштабної війни і є предметом аналізу соціології війни та теорії міжнародних відносин.

Висновки. Отже, на підставі проведеної характеристики етнополітичного конфлікту можна говорити про потребу його окремого (поряд із політичними конфліктами загалом) розгляду в курсі "Політології". Як складне та багатогранне явище етнополітичний конфлікт можна розглядати в таких темах: "Політична свідомість та політична культура", "Недемократичні політичні режими", "Державна політика", "Міжнародні відносини та зовнішня політика", "Політика та групи інтересів" тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ачкачов В. А. *Этнополитология: Учебник.* – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2005. – 337 с.
2. Зенгхаас Д. *Етнічні конфлікти: причини та шляхи розв'язання // Політологічні читання.* – 1994. – № 2. – С. 179–188.
3. Козлов В.Б. *Проблема насилия в условиях межэтнических конфликтов.* – М.: Московская академия МВД России, 2000. – 41 с.
4. Лиходід Ю. *Сутність етноконфлікту та шляхи його подолання // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України: Збірник.* – Сер. Політологія і етнологія. – К., 2003. – Вип. 23. – С. 324–333.
5. Маклян Н.Н., Перепилиця Г.Н., Фареник С.А. *Феномен военно-политического конфликта в современной этнополитической ситуации.* – К.: Ин-тут нац. отношений и политологии НАН Украины, 1995. – 160 с.
6. Мацієвський Ю. *Етнічний конфлікт як суспільний феномен: стан розробки проблеми // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України: Збірник.* – Сер. Політологія і етнологія. – К., 2005. – Вип. 27. – С. 298–321.
7. Нарочницкая Е.А. *Этнонациональные конфликты и их разрешение: Политическая теория и опыт Запада.* – М.: РАН, 2000. – 96 с.
8. Соловьев А.И. *Политология: политическая теория, политические технологии: Учеб. пособие.* – М.: Аспект Пресс, 2000. – 599 с.

Микола Бучин

ПЕРЕДВИБОРНА АГІТАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ РЕСУРС: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

© Бучин М., 2006

Проаналізовано значення українського законодавства щодо нейтралізації адміністративного ресурсу під час передвиборної агітації. Також розроблені практичні рекомендації стосовно поліпшення виборчого законодавства України як механізму мінімізації владного впливу на вибори.

The role of legislation of Ukraine in neutralization of administrative recourse during elective agitation is analyzed in this article. Also author gave practical recommendation for improvement of elective legislation of Ukraine as mechanism of minimization of power influence on election.

Постановка проблеми. Ставши незалежною державою, Україна задекларувала намір побудувати демократичний політичний режим. Одним з головних чинників, який не дає змоги нашій державі стати демократичною, у класичному розумінні цього слова, є незаконне втручання влади у виборчий процес, тобто, використання владою під час виборів адміністративного ресурсу.